

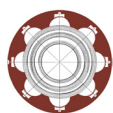
Edestads kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

HENRIK NILSSON 2020-07-03

LASERNA
RESTAURERING

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Edestads kyrka

Ronneby församling, Karlskrona-Ronneby kontrakt, Lunds stift, Edestad socken, Ronneby Edestad 4:5, Ronneby kommun, Blekinge län, Blekinge.

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Edestads kyrka ligger strax nordost om Ronneby invid landsvägen mot Johannishus. Fornlämningar i form av bland annat gravrösen, gravfält och skeppssättningar tyder precis som i angränsande Hjortsberga socken, till vilken Edestad länge var annexförsamling, på en lång kontinuitet av mänsklig aktivitet i området. På platsen för kyrkan finns en offerkälla som sannolikt brukats sedan förhistorisk tid och under medeltiden var ett Blekinges mest välbesökta vallfartsmål, särskilt kring midsommartid. Traditionen levde trots reformationen vidare långt in på 1700-talet.

Socknen sträcker sig i en smal sträng ner mot kusten men består till lejonparten av småbruten skogsmark som odlats upp kring Edestadsån. Av den gamla gårdstomten för

Flygbild över Edestad 2014, tagen från nordost. Foto: Pär-Martin Hedberg.

Edestads kyrkby, som var belägen på andra sidan än några hundra meter norr om kyrkan, finns idag inga synliga spår, även om nuvarande Edestads gård synes ligga nära en av gårdarnas placering. Vid skiftet 1827 bestod byn av fem gårdar varav tre låg under Johannishus gods. Efter anläggningen av Blekingska kustbanan i slutet av 1800-talet etablerades bebyggelsen istället kring stationen som uppfördes en halv kilometer öster om kyrkan. Järnvägen passerar ännu direkt norr om kyrkogården och är på så vis ett påtagligt inslag i kyrkans närmiljö, som i övrigt präglas av klockstapeln med anor från 1500-talet och före detta folkskola och församlingshem som idag är konstnärshem med trädgård och skulpturpark.

Kyrkobyggnaden

Edestads kyrka är liksom många andra kyrkoanläggningar med medeltida anor uppförd på en redan etablerad kultplats, i detta fall den mycket välbesökta offerkällan. Den nuvarande kyrkobyggnaden har på arkitektur- och byggnadsteknikhistoriska grunder antagits vara uppförd någon gång under åren 1220–1270, i övergången mellan romansk och gotisk tid, och tros ha föregåtts av en träkyrka. Några byggnadsarkeologiska belägg för den tesen har inte påträffats, däremot har kyrkan ett antal äldre föremål som antas härröra från en sådan äldre helgedom. Under slutet av 1900-talet utfördes dendrokronologiska undersökningar som visade att timret i långhusets och korets takstolar var fällda kring 1445 respektive 1421. Antingen har alltså nytt taklag till kyrkan tillkommit vid denna tid, alternativt är nuvarande kyrka uppförd ett par hundra år senare än vad som tidigare antagits. Enligt denna teori skulle kyrkans för 1200-talet typiska gestaltning kunna förklaras i att 1400-talskyrkan uppförts enligt samma plan som en föregående kyrka. Någon gång under senmedeltiden får kyrkan sin nuvarande planform då vapenhus i söder och sakristia norr om koret tillkommer. I det senare fallet ska det med utgång från takstolens ålder ha skett i början av 1500-talet.

En beskrivning från 1665 uppger att kyrkogården omgärdades av en bogårdsmur med tre stigluckor och att kyrkan hade flera ingångar och fönster. Taken var belagda med spån och invändigt var golven belagda med tegel. Ny predikstol och bänkinredning ska ha tillkommit samma år som beskrivningen. 1675 muras nordportalen igen och 1689 målas predikstolen. En vindflöjel med årtal 1718 minner ännu om när koret försågs med platt bemålat innertak och ny altarpupsats och sakristian byggdes om. 1724 tillkom soluret på vapenhusets sydöstra hörn och 1744 ny fattigstock placerad ute vid landsvägen. Fönstret i långhusets sydöstra hörn togs upp eller förstörades 1748 och 1763 vidgades korets södra fönster. 1778 genomförs en rad arbeten som beskrivs på en i vapenhuset uppsatt tavla enligt följande: *År 1778 är denna Kyrcka med Högw:bor Herr Grefvens Majorens ock Riddarens T:G:H:C: Wackt.mästers Samtycke ock Kyrckoherden Herr Mag:r Sante Johan Santecsons försorg samt öfverens kom.mande med Församlingen Reparerad till Gålfoc Stohlställen, hvarvid Predikstolen blifvet uprest till 1/2 al:n, och gålfvet förlagdt med Furuplanckor, samt upphögdt till 1 1/4 al:n med murade Pelare under 6 längder Ekebolstrar,*

Långhuset fotograferat från koret 1915. Bänkinredningen har ännu inte fått sin ursprungliga färgsättning frilagd. Centralt syns dopfunten som beställdes året innan, 1914. Bild från ATA, fotograf William Andersson.

långs Kyrckan; och stohlställen, samt Beklädningen Kring väggarna, äfven i Choret, med tillhielp af det gamla, ånyo upprättades till 18 stohlstöd förmerade och med måhlning försedde. Detta alt på Kyrckans enskylta kåstnad, undantagne några få Dagevercken, them gårdfolcket uthgiorde, smat måhlningen, then Tyondegifvarna efter matlagen bekåstade. Tre år senare restaureras sakristian, vilket ännu manifesteras i norra gavelröstets ankarslutur som bildar årtalet 1781.

1813 gjuts kyrkans dopfunt av malm om till kyrkklocka. Malmfuntens ursprungliga ålder är okänd, men den finns omnämnd i beskrivningen 1665. Årtalet 1825 på kyrkans andra vindflöjel är ett minne av att orgelläktaren uppförs och orgel införskaffas. Enligt kyrkans underhållsplan tillkommer långhusets tunnvalvda och gipsade innertak samma år, men uppgifter i underhållsplanen gör också gällande att detta sker 1852. Det senare alternativet är sannolikt det korrekta, då kyrkan under 1852–53 genomgår flera förändringar. Nytt brädgolv läggs i kyrkorummet, bänkkvarteren förändras, två fönsteröppningar i långhusets norra vägg tas upp eller vidgas och ny altarring införskaffas. Dessutom renoveras predikstolen. Orgelläktaren från 1825 tycks ha placerats norr om triumfbågen i långhusets nordöstra hörn. Efter klagomål från församlingsmedlemmarna uppförs ny läktare i väster 1872.

Den nuvarande dopfunten köps in 1914. Tio år senare inventeras kyrkan för bokverket *Sveriges kyrkor* och har då bland annat taktäckning av tjärade ekspån utom sakristian som täcks av tegel. Fönstren är liksom den fasta inredningen i trä gråmålade. 1932 restaureras korportalen och långhusets nordportal tas fram. Året därpå sker invändiga måleriarbeten. Bänkinredningen byggs om efter förslag av domkyrkoarkitekt Eiler Græbe och dess äldre bemålning friläggs och konserveras av konservator Hans Erlandsson. 1939 installeras vattenburen värme men systemet byts ut endast tio år senare. Under 1940-talet installeras även elektrisk belysning och orgeln renoveras. 1952 ersätts kyrkans spåntak av enkupigt tegel. Vid mitten av decenniet kompletteras den elektriska belysningen och i slutet av 1960-talet tillkommer åskledare.

2001 installeras jordvärmepump. 2009 inleds flera större arbeten, bland annat nytt ledningsnät för elanläggning, brand- och inbrottslarm, installation av intermittert värmesystem, ombyggnad av textilskåp, konservering av kyrkbänkar och renovering av lampkronor. 2012 genomförs en invändig restaurering under ledning av Ponnert Arkitekter AB, som möjligen var involverade även 2009. Arbetena omfattar framtagning av äldre trägolv, målningsarbeten, inrättande av ett mindre pentry i vapenhuset samt förnyelse av tekniska installationer.

Kyrkan från nordöst med sakristian som uppfördes under medeltiden men senare byggts om.

Exteriör

Kyrkans planform utgörs av rektangulärt långhus, lägre och smalare kor i öster, vapenhus i söder samt sakristia norr om koret. Kyrkan är rest på en traditionell kallmurad fältstensgrund som skymtar genom lågt placerade ventilationsgluggar på långhus och kor. Samtliga byggnadsdelar saknar markerad sockel. Murverken är uppförda av tuktad och otuktad fältsten i kalkbruk med skolning av fältsten och tegelflis. Långhusets takfotsgesims och omfattningarna till nord-, syd- och korportalerna är murade i rött medeltida tegel. De vitkalkade fasaderna är spritputsade med listverk och omfattningar i slätputs. Samtliga byggnadskroppar har sadeltak avtäckta med rött enkupigt lertegel. Korets taknock pryds av en vimpel av järn med texten ANO 1718 MKB. Långhuset har en vimpel med årtalet 1825 i väster och ett krönkors i öster. Vindskivor och rännalar är avtäckta med svartmålad plåt medan hängrännor och stuprör är vitmålade. Kyrkans fönster och dörrar är av varierande storlek och utformning men är samtliga utförda i ljust gråmålat trä. Vissa fönster är blyspröjsade eller försedda med stormjärn och merparten bevarar äldre glas. Solbänkarna är belagda med svartmålad plåt.

Huvudingången genom vapenhuset i söder utgörs av en stickbågigt avslutad helfransk pardörr med tre fyllningar per dörrblad och trycke i mässing. Dörren sitter i en svagt vinklad och stickbågigt avslutad nisch med gjuten markbeläggning. Utanför nischen ligger en kalkstenshäll. I gavelröstet ovanför entrén sitter ett litet rektangulärt fönster och i västra fasaden har en mycket liten glugg försetts med fönsterbåge. Då det förra fönstret sitter på vinden utgör det senare vapenhusets enda ljusinsläpp. Vid vapenhusets sydöstra hörn sitter strax under takfoten ett solur i trä och järnplåt från 1724.

Långhuset har fyra stora och breda stickbågigt avslutade fönster, ett i söder, ett i väster och två i norr, vilka är indelade i sex småspröjsade lufter och sitter i stickbågiga nischer. I västra gavelröstet finns dessutom ett rektangulärt mindre fönster. Under det västra av fönstren mot norr har den ursprungliga nordportalen delvis frilagts, med omfattning av oputsat rött tegel. Portalen var högre när den var i bruk och den stickbågiga avslutningen är således ett tillägg från när portalen frilades 1932, dessutom utförd i maskinslaget tegel. Fasaderna avslutas med en takfotsgesims av putsat formtegel.

Koret saknar takfotsgesims men har ursprungligen eller tidigt haft en ritsad och målad bård med triangulärt mönster under takfoten. Koringången i söder utgörs av en korgbågig muröppning med stickbågigt avslutat dörrblad i en spetsbågig nisch med omfattning av rött oputsat tegel. Dörrbladet är klätt med liggande profilerad panel och är sedan det invändigt förstärkt och förankrats i murverket inte längre öppningsbart. Korets enda fönster är placerat öster om korportalen och har snarlik utformning som långhusets fönster men med fyra lufter.

Prästingången i öster är placerad direkt norr om mötet mellan koret och sakristian,

vars fasader är uppförda i liv med varandra. Det höga och smala stickbågit avslutade dörrbladet är klätt med liggande profilerad panel och sitter i en stickbågit relativt grund nisch. Sakristians enda fönster är central placerat på norra fasaden och utgörs av ett rakt avslutat tvåluftsfönster med två liggande spröjs i vardera båge. Fönstret sitter i en korgbågit nisch och är försett med fönsterluckor klädda med snedställd spontad panel.

Interiör

Genom kyrkans huvudentré i söder nås vapenhuset vars golv är belagt med ett obehandlat furugolv. Den vitkalkade väggputsen följer murverkets ojämnheter och i östra muren finns en oregelbundet stickbågit nisch som pryds av fragmentariska kalkmålningar i röda kulörer. Ytterligare en stickbågit nisch, dock utan kalkmålningar, återfinns i norra muren öster om ingången till kyrkorummet. Sydvästra hörnet är inbyggt med väggar av stående gråmålad panel bakom vilka döljer sig lucka till vinden, teknikrum samt ett mindre pentry. Taket utgörs av vindsbjälklagets omålade golvbrädor på synligt bjälklag. Ytterportens insida är utformad likt utsidan och en identisk pardörr leder in mot kyrkorummet i norr. Dörrbladen är mot vapenhuset målade i brutet vitt medan de mot kyrkorummet ansluter till den fasta inredningen i gult, rött och blått. Vapenhuset är inrett med fast träbänk utmed västra och södra

Kyrkorummet mot koret i öster.

muren och lösa bord för informationsmaterial. På väggarna finns series pastorum och klädhängare. I nordvästra hörnet står en äldre bräddörr med kraftiga bandgångjärn och draghandtag i smide samt en invändigt monterad kyrkstock. Dörrbladets insida har även en mängd inristade bomärken.

Långhuset har obehandlat brädgolv, till större del äldre men delvis kompletterat med nytt material, exempelvis i tvärgången mot vapenhuset där golvet lagts i lutning för att ta upp nivåskillnaderna mellan vapenhus och långhus. De vitkalkade väggarna avslutas av ett kraftigt profilerat listverk i övergången till det segmentbågigt utformade tunnvalvet i gipsat trä. Fönstren har vitmålade innerbågar som följer ytterbågarnas indelning och spröjsning. Väster om sydportalen upptas långhuset i sin helhet av orgelläktaren i klassicistiskt formspråk som vilar på tio pelare och pilastrar med enkelt profilerade kapitäl. Barriären i ramverkskonstruktion har ett svagt framskjutande mittparti som bärs upp av fyra parställda blåmålade doriska kolonner. Färgsättningen går i övrigt i sandgula, rödbruna och blågröna nyanser. Läktaren nås via en trappa i slutet av mittgången som leder upp till ett vilplan varifrån den delar sig i två trapplopp längs västväggen. Långhuset upptas i övrigt till större delen av de slutna bänkkvarteren. Söder om den rundbågiga triumfbågen som avgränsar långhuset från koret återfinns predikstolen med baldakin och i motsatt hörn i norr ett golvur.

Koret har samma golvnivå som långhuset och golv och väggar är utförda liksom i långhuset. Taket utgörs av ett plant bräddtak rikt dekorationsmåleri i olja utfört av Johannes Lundberg 1730. I ett runt mittparti omgivet av fält med slingrande växtornamentik och basunblåsande änglar framställs ett Kristi himmelfärds-motiv där Kristusgestalten bär på en segerfana som trots årtalet är misstänkt lik Dannebrogen. Rummet upptas av altaranordningen med altarring och korbänkar i hörnen. I murverket norr om altarpuppsatsen finns en fyrkantig nisch. Koringångens inre dörrblad i söder utgörs av en gråmålad ramverksdörr med tre fyllningar. Vindfånget som bildas i murverket mellan yttre och inre dörrbladen avtäcks med en äldre stenhäll med inhugget S:t Georgskors, möjligen en äldre altarskiva eller gravsten.

Sakristian nås via en rundbågig murverksöppning med ett rakt avslutat dörrblad som mot koret är klätt med panel i rombiskt mönster och mot sakristian utgörs av stående ekbräddor med naror. Dörrbladet har bandgångjärn, dragring och äldre fällbomslås. Prästingångens inre dörrblad är en fyllnadsdörr av samma typ som i koringången. Sakristians golv är belagt med äldre obehandlat brädgolv, väggarna vitputsade och taket pappspänt med vitmålade synliga bjälkar. Norra väggen har en murad och putsad bänk med en rektangulär nisch. Rummet är möblerat med ett bemålat skåp från 1700-talet, sentida skåp för textilförvaring samt ett större bord och lösa stolar. Mot södra väggen står ett mindre altare och intill detta en äldre fattigstock.

Genom en lucka i sakristians sydöstra hörn nås vindarna över sakristia och kor, medan vapenhusets och långhusets vindar nås via luckan i vapenhuset. På vindarna kan de olika murverkens uppbyggnad beskådas oputsade liksom övre delen av den ursprungliga

sydportalen. På sakristians vind syns korets tidigare yttermur med bevarad puts och bemålad fris i rött triangulärt mönster. Takstolskonstruktionerna i ek har som tidigare nämnts dendrokronologiskt daterats till 1400- och 1500-tal och utgörs över långhus och kor av högresta saxsparrar som i långhusets kompletterats med förstärkning av furubrädor, sannolikt i samband med tillkomsten av tunnvalvet. Ryggåsen i koret har dekorationer vilket tyder på att takstolen varit öppen mot kyrkorummet. Takstolarna över vapenhus och kor har större inslag av bilad furu och visar dessutom spår på ombyggnader i form av äldre uttag. Bjälklagen och valvet är isolerade med lösull eller isolermattor.

Den säregna baldakinen där Yttersta dommen framställs i skuren och snidad dekor.

Inredning och inventarier

Altaret utgörs av ett vitputsat blockaltare murat i stortegel med altarskiva av trä. Altaret är placerat cirka en meter från östväggen och uppges av denna anledning i flera källor inte vara ursprungligt, med hänvisning till att det i beskrivningen från 1665 uppges vara ”opmurat ved kirchegaulen”. Man kan möjligen ifrågasätta tolkningen att detta otvivelaktigt avser ”intill östgaveln”, som exempelvis anges i underhållsplanen, och inte ”vid kyrkogaveln” med innebörden ”i närheten av”.

Altaruppsatsen i skuren och snidad furu tillverkades 1763. En inskription på predellan anger J.J. (eller I.I.) Limnell, en självlärd målare vid skeppsvarvet i Karlskrona, som *sculptor* och *pictor*. Uppsatsen har enkel provinsiell karaktär i vad som ibland benämns som bondrokoko. Två marmorerade pilastrar med kompositakapital bär upp ett enkelt profilerat gråmå-

Detalj av bänkinredningen.

lat entablement på vilken en skulpterad Kristusfigur sitter på ett moln med strålgans hållandes världsklotet. De svängda sidostyckena i blågrönt och grått har imitationsmålad fjällpanel och skurna voluter med akantusblad. Krönpartiet är vingformat med bemålning i samma kulörer. Altartavlan utgörs av en oljemålning framställande Korsfästelsen som i underhållsplanen uppges vara senare tillkommen. Detta bör emellertid vara en missuppfattning av en formulering i *Sveriges kyrkor*, där det framgår att det är ”furuomramningens målning” som är ”icke ursprunglig”, inte oljemålningen.

Den cirkelformade *altarringen* tillkom 1852 och har ett genombrutet räckverk av svarvade balusterdockor och profilerad överliggare. Färgsättningen går i gult men ska ursprungligen ha utgjorts av grå marmorering. Knäfall och överliggare är stoppade och klädda med mörkgult tyg. Innanför altarringen ligger en polykrom vävd matta i ljusa kulörer. Altarringen har liksom de två altarpallarna stora likheter med anordningen i Hjortsberga kyrka från 1848.

Predikstolen med baldakin i polykromt bemålad ek uppges i beskrivningen av kyrkan från 1665 vara ny. Upphovsmannen är okänd men enligt en äldre sägen ska två dödsdömda bildhuggare ha tillverkat varsin predikstol till en okänd kyrka i Uppland respektive till Edestad och efter detta blivit benådade. Korgen pryds av rundbågiga fyllningar med skurna reliefer föreställande Bebådelsen, Födelsen, Korsfästelsen, Begravningen, Uppståndelsen och Himmelfärden. Hörnen markeras av hermer gestaltade som Johannes Döparen, profeten Jona och de fyra apostlarna. Det svängda understycket har ett utanpåliggande ribbverk som avslutas bevingade änglaansikten. En korsfäst Kristusgestalt bär med en hand upp predikstolen. På baldakinen sitter Kristus som världsdömare på en båge, under vilken människorna indelas i goda och onda. Undersidan indelas av listverk och har en centralt hängande duva. Färgsättningen går främst i rött, grönt, blått, svart och förgyllning. Bildhuggararbetena håller högsta klass, inte minst gällande baldakinens framställning av Yttersta domen. Detta motiv liksom greppet att låta en Kristusfigur bära korgen beskrivs i *Sveriges kyrkor* som ”ur ikonografisk synpunkt unika inslag i Sveriges predikstolsbestånd”.

Dopfunten i laserat trä inköptes 1914 och har högt skaft med fyrkantig uppåt avsmalnade planform utan markerad fot. Den halvsfäriska cuppan bär decorationen I H S. En tidigare dopfunt i malm göts 1813 om till kyrkans nuvarande lillklocka. Förutsatt att det i källorna angivna årtalet 1914 inte ska vara 1814 är det inte känt vad kyrkan haft för dopfunt under dessa hundra år. Delar av en romansk dopfunt uppges i Sveriges kyrkor finnas i Stehags kyrka i Skåne. Då (1930) var den placerad i sakristian medan den vid inventeringen för projektet med karaktäriseringar av kyrkoanläggningar i Lunds stift 2017 låg på en av vapenhusets murade bänkar. Fragmentet utgörs av understycket av en cuppa prydd med godronnering.

Den slutna *bänkinredningen* uppges precis som predikstolen vara ny 1665. Den äldre bemålningen i gult, rött, grönt och svart och med bänkrättsinnehavarnas namn i frakturskrift samt numrering på dörrarna frilades och konserverades i början av 1930-ta-

let. På flera av dörrarna förekommer årtalet 1690. Dörrarna hänger i sirliga smidesgångjärn, ryggstöden är uppbyggda som ramverkskonstruktioner med fyllningar och bänkarna har psalmbokshyllor och sentida klädkrokar. På sittbänkarna ligger stoppade sittedynor klädda med grönt tyg. I korets södra del återfinns bänkar med samma grundutförande men med fyllningar med målade kvinnliga dygder omfattade av rundbågar i skuren relief. I korets nordvästra hörn står en äldre bänk bemålad i grönt och gult med svart blomsterornamentik, vilken fram till ska ha varit försedd med ett skrank.

Orgeln med 12 stämmor är tillverkad 1950 eller 1951 av Troels Krohn vid Frederiksborgs Orgelbyggeri i Hillrød, Danmark. En äldre orgel tillkommen på 1700-talet ska ha varit placerad i långhusets nordöstra hörn. Orgelläktaren tillkom enligt motstridiga uppgifter samtidigt som denna orgel eller 1872 då orgeln fick sin nuvarande fasad och placering i väster. Läktarens utformning tyder otvivelaktigt på det senare alternativet. Den nyklassicistiska fasaden är dessutom samkomponerad i läktarbarriären. Det högre mittpartiet utgörs av ett gavelmotiv med kannelerade pilastrar som kröns av urnor och en lyra flankeras av lägre sidopartier som avslutas med turellformade pipfält, även dessa krönts av lyror.

Kyrkans två *kyrkklockor* i malm hänger i klockstapeln på andra sidan landsvägen. Storklockan ursprungliga ålder är okänd men den omgöts 1688 av Bengt Mårtensson. Lillklockan som göts av Lars Öhman i Karlskrona 1813 av gods från kyrkans tidigare dopfunt pryds bland annat av reliefer föreställande Justitia och Kristus med världsklotet samt inskription ur Markusevangeliet.

Bland kyrkans övriga inventarier av kulturhistoriskt intresse bör nämnas flertalet medeltida träskulpturer av vilka flera, bland annat tillhörande ett medeltida altarskåp, är deponerade hos Blekinge museum. Ett krucifix från 1400-talet hänger i triumfbågen och vid dörren mellan kor och sakristia finns en madonnaskulptur från samma århundrade. I sakristian står en fattigstock som enligt Sveriges kyrkor är medeltida. Här finns även en kollektskopa från 1667 med avbildning av kyrkan och klockstapeln.

Kyrkogård

Den äldsta kända beskrivningen av Edestads kyrkogård är från 1665, då den anges vara omgärdad av en stenmur med tre luckhus. Den första avbildningen av kyrkogårdens utbredning är på enskifteskartan från 1825, där den utgör en oregelbunden rektangel i kyrkans direkta närhet som i stort sannolikt motsvarar en medeltida utbredning. På kartan syns två luckhus, dels rakt söder om kyrkans huvudentré i vapenhuset, dels i väster.

I samband med framdragningen av järnvägen direkt norr om kyrkogården i slutet av 1880-talet rivs norra delen av bogårdsmuren och materialet ska ha använts i uppbyggnaden av banvallen. Den första utvidgningen av kyrkogården sker 1893–94,

Öster om kyrkan är gravplatserna ännu grusade och omgärdas av stenramar. På andra sidan landsvägen står klockstapelns och höger därom skymtar före detta folkskolan och församlingshemmet.

öster om den väg som ännu skiljer de båda kyrkogårdsdelarna åt men som då ledde till den gamla bytomten i norr på andra sidan banvallen och ån. Den nya kyrkogårdens gångsystem fick en symmetrisk uppbyggnad strukturerad kring en central rundel. 1927 sker ytterligare en utvidgning åt öster genom att en mindre markyta som tidigare fungerat som skolträdgård inkorporeras i kyrkogården. Ett av luckhusen som flyttats hit redan 1899 kom på så vis att åter hamna på kyrkogården. 1939–40 uppförs ett bårhus efter ritningar av Tore Bälter. Vid mitten 1970-talet tillkommer gamla kyrkogårdens avgränsning med kedjor i pollare och kring samma tid anläggs ett kvarter för urngravar i nya kyrkogårdens sydöstra hörn. Minneslund anläggs på gamla kyrkogården under 1990-talet och 1995 byggs en ny ekonomibyggning vid parkeringen i väster. 2012 såldes Edestads församlingshem och 2015 rustades offerkällan upp. Vid inventeringen av kyrkoanläggningen i april 2020 pågick omgestaltning av nya kyrkogårdens centralt belägna rundel, bland annat genom resandet av ett skulpturalt verk i plåt.

Såväl gamla som nya kyrkogården omgärdas idag av en ofullständig trädkrans av äldre högresta lövträd, främst lind men även lönn och alm. Utmed gamla kyrkogårdens västra och nya kyrkogårdens östra gränser finns kallmurar av fältsten, medan gamla kyrkogård i söder och öster avgränsas med kättingar i granitpollare. Utmed övriga gränser växer häckar av hagtorn med inslag av lind och lönn som avknoppats från trädkransen. I norr har en tujahäck nyligen tagits ned. Huvudingången söder

om kyrkans entré i vapenhuset har en pargrind i gjutjärn som bär inskriptionen EDESTAD 1865. Grindarna hänger i stolpar av granit. Ingångar finns på gamla delen även i väster och öster och på nya delen i väster och söder. Samtliga grindar är av smide och hänger i granitstolpar. Västra ingången till gamla kyrkogården har enkelgrind medan övriga utgörs av pargrindar.

Kyrkogården bevarar få gravvårdar äldre än 1900, men förekomsten av högre gravstenar typiska för denna tid förekommer ändå i relativt stor utsträckning, främst på gamla kyrkogården och på nya kyrkogårdens södra del. Ett fåtal äldre järnkors och ett i trä tillhör också de äldre vårdarna. I övrigt dominerar lägre hållna gravvårdar av så kallad portföljtyp med inslag av liggande stenar typiska för 1900-talets senare decennier. Vid tiden för de båda utvidgningarna i öster förefaller kyrkogården i sin helhet varit grusad med ramar av sten eller gjuten betong som den vanligaste infattningen av gravplatserna. Denna karaktär finns ännu bevarad på gamla kyrkogården väster och öster om kyrkan, men framförallt på nya kyrkogårdens södra och östra delar. Lågt klippta infattningshäckar av buxbom förekommer i enstaka fall. Övriga ytor har såtts igen med gräs men i vissa fall har stenramar ändå bevarats. Städsegrön växtlighet förekommer på ett mindre antal gravar i form av exempelvis en, cypress, tuja och rhododendron. Perenner som kärleksört, ormbunkar och hjärtbergenia växer på flera gravar, medan de vanligaste utplanteringsväxterna är ljung och silvrek. Minneslundan på gamla kyrkogården norr om sakristian i anslutning till offerkällan inramas av rygghäckar och är gestaltad med en minnessten, sittbänk och ljusbärare. Området har nyligen genomgått förändringar, bland annat genom att tujahäcken i norr tagits ner, offerkällan har försetts med staket i svart smide och minneslundens tidigare gatstensbelagda markytor har lagts om med grus infattade av storgatsten.

Byggnader på kyrkogården

Norr om nya kyrkogårdens centrala rundel står ett bårhus som sedan 1970-talet används som redskapsbod. Byggnaden har rektangulär planform, spritputsade och vitkalkade fasader med slätputsade hörnlisener och dörromfattning samt sadeltak avtäckt med enkupigt rött lertegel. På norrgaveln finns en ljusgrå pardörr i ramverkskonstruktion med tre fyllningar i varje dörrblad. Gavelröstena pryds av vardera tre ventilationshål formade som latinska kors. Norr- och sydfasaderna är dekorerade med slätputsade försänkningar i form av latinska kors som avfärgats i rött. Bårhuset uppfördes 1939–40 efter ritningar av Tore Bälter. På Hjortsberga kyrkogård finns ett närmast identiskt bårhus som måste ha uppförts efter samma ritningar.

I nordöstra delen av nya kyrkogården står det tidigare luckhus som flyttades hit 1899 och möjligen är ett av de luckhus som nämns redan 1665. Den lilla timmerbyggnaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel och har vitmålade fönster och knutar. Det flacka sadeltaket är avtäckt med rött enkupigt tegel.

Den tjärade klockstapeln som står på andra sidan landsvägen är uppförd i skiftesverksteknik i ek och furu. Grundplanen är kvadratisk med inåtlutande sidor klädda med liggande panel på förvandring. Taket utgörs av korsade sadeltak med en smal oktago-

nal spira i korsmitten, vilka även dessa är avtäckta med panel på förvandring medan gavlarna är klädda med stående panel. Gavelröstena och spiran kröns av stolpar med övre delar i smide som på spiran är utformad som en tupp och i övrigt som små kors. Vindskivorna är utformade likt drakar med vågformad kropp, dock har endast en vindskiva bevarat drakhuvud. Invändigt har den nedre våningen med stampat jordgolv hög takhöjd medan klockvåningen är lägre och upptas av klockbocken i ek och furu. Elektrisk belysning finns och några av ljudluckorna är automatiserade. Klockstapeln anges ofta ha senmedeltida anor och därmed vara stilbildande i trakten som Blekinges äldsta klockstapel. Till samma grupp hör staplarna i Asarum, Backaryd och Hjortsberga, alla omnämnda 1665 och senare delvis ombyggda. Uppgiften om Edestads klockstapels höga ålder tycks av källmaterialet att döma gå tillbaka på att William Andersson vid en inventering för *Sveriges kyrkor* 1915 tolkat en inskription i gavelröstet som årtalet 1511, trots att Andersson medger att inskriptionen också kan tydas som initialer ("exempelvis AHBL") och resonerar kring en möjlig koppling till en större reparation 1665. Att klockstapeln har gamla anor tycks emellertid kunna klarläggas på annat sätt, men i vilken omfattning den består av ursprungligt material eller har byggts om efter en tidigare förlaga är oklart. Enligt *Sveriges kyrkor* ska exempelvis det gamla timret efter en reparation 1707 använts till att bygga ett kyrkstall, en uppgift som i underhållsplanen tolkas som att allt timmer byttes ut, men som sannolikt lika gärna skulle kunna avse en äldre panel. 1924 tjäras den om och stenfoten putsas med cementbruk. Ny klockringning installeras av M & O Ohlsson i Ystad. 1955 restaureras de äldre vindskivorna.

Kulturhistorisk karaktärisering för Edestads kyrkoanläggning

Edestads kyrka ligger strax nordost om Ronneby invid landsvägen mot Johannishus. Fornlämningar i form av bland annat gravrösen, gravfält och skeppssättningar tyder precis som i angränsande Hjortsberga socken, till vilken Edestad länge var annexförsamling, på en lång kontinuitet av mänsklig aktivitet i området. På platsen för kyrkan finns en offerkälla som sannolikt brukats sedan förhistorisk tid och under medeltiden var ett Blekinges mest välbesökta vallfartsmål, särskilt kring midsommartid. Traditionen levde trots reformationen vidare långt in på 1700-talet.

Vid skiftet 1827 bestod byn, som då var belägen norr om kyrkan, av fem gårdar varav tre låg under Johannishus gods. Efter anläggningen av Blekingeska kustbanan i slutet av 1800-talet etablerades bebyggelsen istället kring stationen som uppfördes en halv kilometer öster om kyrkan. Järnvägen passerar ännu direkt norr om kyrkogården och är på så vis ett påtagligt inslag i kyrkans närmiljö, som i övrigt präglas av klockstapeln med anor från 1500-talet och före detta folkskola och församlingshem som idag är konstnärshem med trädgård och skulpturpark.

Edestads kyrka är en av Blekinges endast sju helt bevarade medeltidskyrkor och liksom många andra kyrkoanläggningar med medeltida anor uppförd på en redan etablerad kultplats, i detta fall den mycket välbesökta offerkällan. Den nuvarande kyrkobyggnaden har på arkitektur- och byggnadsteknikhistoriska grunder antagits vara uppförd någon gång under åren 1220–1270, i övergången mellan romansk och gotisk tid. Blandningen av rund- och spetsbågar är det som tydligast pekar mot detta. Dendrokronologiska undersökningar av långhusets och korets takstolar visar emellertid att timret är fällt kring 1445 respektive 1421. Antingen har alltså nytt taklag till kyrkan tillkommit vid denna tid, alternativt är nuvarande kyrka uppförd ett par hundra år senare än vad som tidigare antagits. Enligt den senare teorin skulle kyrkans för 1200-talet typiska gestaltning kunna förklaras i att 1400-talskyrkan uppförts enligt samma plan som en föregående kyrka i sten eller trä. Ett antal äldre träföremål och den med ett Georgskors dekorerade sten som är inmurad över koringången tyder dessutom på att en kyrka kan ha funnits på platsen redan på 1100-talet, vilket i så fall bör ha rört sig om en träkyrka.

Någon gång under senmedeltiden får kyrkan sin nuvarande planform då vapenhus i söder och sakristia norr om koret tillkommer. Utöver att större fönsteröppningar tillkommer under 1800-talet och att spåntaket på 1950-talet ersätts av tegel bevarar kyrkan i allt väsentligt sitt senmedeltida utseende präglat av småskalighet, avsaknad av torn och enkelt vitkalkade murverk. Ett byggnadshistoriskt intressant spår av den medeltida gestaltningen som inte längre är synlig exteriört är korets ritsade och bemålade takfris, som kan beskådas på sakristians vind.

Interiört präglas kyrkan av flera tidsperioder, där de små medeltida byggnadsvolymer-
na sätter tonen för en ålderdomlig karaktär som förstärks av ojämna murverk med
följsam puts och inmurade nischer i kor och vapenhus. I det senare fallet finns dess-
utom bevarade medeltida kalkmålningar av konsthistoriskt värde. De senmedeltida
takstolskonstruktionerna tilldrar sig arkitektur- och byggnadsteknikhistoriskt intresse,
liksom de ursprungliga muröppningar och omfattningar som finns bevarade på vinden.
Samtidigt gör sig 1800-talets ideal med ljusa kyrkorum påmint genom de i förhållande
till kyrkobyggnaden mycket stora fönstren. Långhusets tunnvalv samt orgelläktaren
och orgelfasaden i nyklassicism är andra uttryck för samma period, medan kortakets
dekormåleri från 1730 är exempel på provinsiellt måleri typiskt för Småland och
Blekinge. Altaruppsatsen som tillkom några decennier efter kortaket är av enklare
karaktär i vad som ibland benämns som bondrokoko, utförd av J.J. (eller I.I.) Limnell,
en självlärd målare vid skeppsvarvet i Karlskrona. 1600-talet representeras främst av
den slutna bänkinredningen med frilagd ursprunglig bemålning och predikstolen med
sin säregna baldakin där Yttersta domen framställs i snidad och skuren dekor. Inred-
ningen är av avgörande betydelse för upplevelsen av kyrkorummet och predikstolen
och baldakinen är arbeten av högsta hantverksmässiga kvalitet med synnerligen höga
kulturhistoriska värden. Bänkdörrarnas målade information om bänkrättsinnehavarna
illustrerar liksom den medeltida fattigstocken i sakristian äldre sociala strukturer.

Bland kyrkans övriga inventarier av kulturhistoriskt intresse bör nämnas flertalet
medeltida träskulpturer av vilka flera, bland annat tillhörande ett medeltida altarskåp,
är deponerade hos Blekinge museum. Ett krucifix från 1400-talet hänger i triumfbågen
och vid dörren mellan kor och sakristia finns en madonnaskulptur från samma århund-
rade.

Kyrkogården bevarar delvis en äldre struktur med grusade gravplatser omgärdade
av stenramar men har i stor utsträckning såtts igen med gräs. Få gravvårdar äldre än
1900 finns bevarade. I nordöstra hörnet står en panelklädd timmerbyggnad som är en
av de tidigare tre luckhus som var inkorporerade i kyrkogårdsmuren, möjligen med
anor från 1600-talet. På andra sidan landsvägen återfinns den panelklädda och tjärade
klockstapeln med korstak och smal oktagon spiral som allmänt anses vara den äldsta i
Blekinge och blivit stilbildande i landskapet.

Att tänka på vid förvaltningen av kyrkoanläggningen

- Edestads kyrkoanläggning har i allt väsentligt bevarat sin medeltida prägel till våra dagar. Kyrkans ålderdomliga karaktär bör beaktas vid alla eventuella förändringar i kyrkans exteriör, interiör eller närmiljö. Även små ingrepp kan påverka helhetsbil-
den.
- Kyrkorummets väggar kan ha dolda kalkmålningar. Alla eventuella ingrepp i mur-
verken, även mindre infästningar eller dylikt, bör utföras med största varsamhet.

- Kyrkans fasta inredning i trä har höga kulturhistoriska värden som kan påverkas negativt av ett ojämnt inomhusklimat.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen.

Området *Johannishus m.m.* [K 11] utgör riksintresse för kulturmiljövården.

Källor och litteratur

Edestads kyrka – Underhållsplan (2007-12-14), Ponnert Arkitekter AB, Degeberga/Lund.

Edestads kyrkogård – Vård- och underhållsplan (2017), Ankdammen Konsult, Karlskrona.

Andersson, W. *Sveriges kyrkor - konsthistoriskt inventarium, Blekinge Band I, Medelsta härad*, Stockholm: Svenska Bokhandelscentralen, 1932.

Ullén, M. (red.). *Blekinge – Landskapets kyrkor*, Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag, 2002.

Tuulse, A. (red.). *Sveriges kyrkor: konsthistoriskt inventarium. Blekinge. Band V, En konsthistorisk översikt*, Stockholm: Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag, 1961.

Erika Martin arkitekter AB. Referensprojekt i urval: http://www.erikamartinark.se/?page_id=115, hämtad 2020-06-29

Lantmäteriet. Historiska kartor: <https://historiskakartor.lantmateriet.se/historiskakartor/search.html>, hämtad 2020-06-29.

Riksantikvarieämbetet. Fornsök: <https://app.raa.se/open/fornsok/lamning/48e587ba-1018-491a-a348-bff0ae961d40?noZoom=true>, hämtad 2020-06-29.

Övriga uppgifter

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Henrik Nilsson, byggnadsantikvarie

Kvalitetsgranskning: Max Laserna, byggnadsantikvarie

Inventeringsdatum: 2020-04-22.

Fältinventering: Max Laserna och Henrik Nilsson

Foto (där inte annat anges): Max Laserna och Henrik Nilsson

Layout: Henrik Nilsson

Färdigställd: 2020-07-03.